

- психологія особистості
- психологія управління
- політична психологія
- етнопсихологія
- соціологія

• СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ •

№5(13)

2005



· ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ	
Тетяна Пашукова. Імідж України і Росії в умовах політичних змін	3
Руслана Карковська. Особистісна потреба влади як чинник політичної свідомості студентів	16
· ПСИХОЛОГІЯ УПРАВЛІННЯ	
Ніна Нижник, Людмила Пашко. Управлінець XXI століття: організатор чи термінатор?	28
Дмитро Прасол. Структура прогностичного компонента та його роль в управлінській діяльності	38
Тетяна Петровська, Геннадій Проценко. Інтерперсональна поведінка тренера та успішність змагальної діяльності спортсменів-підлітків	46
· ПСИХОЛОГІЯ СИТУАЦІЙ	
Лідія Орбан-Лембрик. Ситуаційні детермінанти поведінки людей у контексті урбаністичного середовища	54
· ПСИХОЛОГІЯ ОСОБИСТОСТІ	
Оксана Гуменик. Структурно-функціональне взаємодоповнення складових Я-концепції людини	66
Валерій Баранник. Психологічні особливості самооцінки особистості з девіантною поведінкою	76
Олександр Федоренко. Соціально-психологічні фактори формування самооцінки майбутніх керівників підрозділів МВС	83
· ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	
Василь Кушнір. Драма в педагогічному процесі	94
Роман Зрайко, Лариса Карп'юк. Цінності педагогічної спільноти - важливий чинник реформування освіти	114
Лідія Завірюха. Авторитет учителя: аналіз соціологічного дослідження	124
· ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ	
Людмила Схалова. Психологічний клімат родини і психічний розвиток дитини	137
Любов Мутіліна. Психолого-педагогічне дослідження страхів у дітей молодшого шкільного віку	144
· ПРАКТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ	
Вадим Сулицький. Соціально-психологічні основи проведення експертизи за фактом самогубства	152
· ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ	
Ольга Лазорко. Гендерні особливості діяльності менеджерів промислових підприємств ...	160
· МЕТОДИКА	
Вікторія Горбунова. До проблеми викладання курсу "Експериментальна психологія"	169
· АКТУАЛЬНІ ВИДАННЯ	177
· КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ	180

Адреса редакції: вул. Волоська, 3, Київ 04070; тел. 238-65-49; e-mail: 010@politik.org.ua

Рукописи не повертаються.
За достовірність інформації, що міститься в опублікованих матеріалах,
відповідальність несуть автори.

Передрук можливий у разі посилання на видання та згоди автора.

Підписано до друку 07.09.2005 р. Формат 70 x 100/16.
Офсетний друк. Ум.-друк. арк. 11,25. Обл.-вид. арк. 8,92. Зам. № 368. Наклад 600 прим.

Надруковано з готових фотоформ у видавництві "Дексіпрінт"
36007, Полтава, вул. М. Бірюзова, 85



Інтерперсональна поведінка тренера та успішність змагальної діяльності спортсменів-підлітків

Тетяна Петровська,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології і педагогіки
Національного університету
фізичного виховання і спорту України
Геннадій Проценко,
аспірант кафедри психології і педагогіки
Національного університету
фізичного виховання і спорту України

Нині в проблемі підготовки висококваліфікованих спортсменів (команд) великого значення надається не тільки техніко-тактичним факторам розвитку спортсмена, але й психологічній підготовці. Як правило, тренерів належить головна роль в організації спортивної діяльності, тому все більшого значення набуває його психологічна підготовленість, адже головною функцією тренера є особистісно-орієнтоване виховання та освіта. Знання соціально-психологічних основ формування взаємин, виникнення й нормалізації конфліктних ситуацій, управління спортивною командою допомагає тренерів зробити ефективнішою діяльність усього колективу.

Актуальність проблеми

Високу значимість для ефективності діяльності може мати діагностика цілісної системи „тренер – спортсмен”. Не викликає сумніву, що характер спілкування та взаємодії, що складаються в команді в системах „спортсмен – спортсмен” і „спортсмен – тренер”, значно впливає на успішність діяльності. Ще на початку 1980-х років це питання розкривалося в працях Ю. Ханіна і Ю. Коломійцева [14; 3]. Але в їх дослідженнях, та й у багатьох наступних, увага спрямовувалася на спортсмена, на його взаємостосунки в команді, на сумісність у системі „спортсмен – спортсмен”. В останні ж роки з'являється чимало досліджень, де об'єктом уваги стає вже



особистість тренера і цілісна система „тренер – спортсмен” [1; 10; 13].

Один з ключових аспектів спортивної діяльності – міжособистісне спілкування тренера зі спортсменом. Від стилю спілкування тренера залежить ефективність розвитку й результативність спортсмена. Тому одним з факторів успішності спільної діяльності в спортивній команді можна виокремити стиль спілкування тренера.

У широкому розумінні стиль – це постійне, універсальне, цілісне психічне утворення, що включає свідомі й несвідомі механізми пасивної і активної (перетворюючої) адаптації людини до середовища. Індивідуальний стиль можна розглядати як психологічну систему, що забезпечує оптимальне узгодження індивідуальності людини із зовнішніми умовами (вимогами діяльності, методикою навчання й тренування, індивідуальністю партнерів тощо), як систему активної адаптації людини до середовища в різних стильових проявах (когнітивних, емоційних, психомоторних, стилів професійної діяльності, стилів життя) [12].

Від стилю спілкування тренера залежить не тільки подальша зацікавленість спортсмена певним видом спорту, але й узгодженість з іншими членами команди, задоволеність собою, своїми досягненнями, рівнем спортивної майстерності, тренером. Результативність взаємодії багато в чому визначається міжособистісною компетентністю, що розглядається як одна з професійно значимих якостей фахівця, що працює з людьми, і яке характеризується як здатність людини успішно взаємодіяти з іншими [5].

Л. Рогальова виокремлює два типи тренерів: тренери, налаштовані тільки на спортивний результат, і тренери з професійно-педагогічним настановленням (орієнтовані як на досягнення спортивного результату, так і на процес виховання спортсменів) [9].

Зараз уже немає потреби доводити, що провідну роль у ставленні людини до світу відіграють якості, що визначають її приналежність до соціальної системи. Психологічних властивостей особистості поза системою суспільних відносин, до яких ця особистість залучена, просто не існує [4].

Прийнята нами за методологічну основу досліджень теорія функціональних систем П. Анохіна, яка охоплює єдиним розумінням найтонші нейрофізіологічні механізми й цілісну діяльність організму, дозволила розглядати систему „тренер – спортсмен” як єдине взаємопов’язане і взаємозалежне ціле. Отже, одним з актуальних питань психології спорту можна вважати питання, якою мірою успішність спортсмена залежить від стилю поведінки тренера.

У своїх дослідженнях ми припускаємо, що причиною успішності й неуспішності спортсменів може бути характер міжособистісних відносин тренера й спортсменів [8].

Розглянемо поняття „успішність” стосовно діяльності спортсмена. Це поняття, передусім, неоднозначне. У психології праці воно включає,



насамперед, продуктивність. Для оцінки успішності має значення також якість продукції, безпомилковість дій. Для оцінки діяльності спортивної команди, головним завданням якої є перемога над суперником, використовується критерій ефективності (співвідношення виграшів і помилок), що характеризує якісну й кількісну сторони діяльності. У деяких випадках, при неможливості кількісної оцінки і високому заданому рівні надійності (безпомилковості), показником успішності може бути рівень складності завдання [2].

Як показник успішності, зокрема, волейболісток віком 11 – 13 років ми прийняли техніко-тактичні критерії, що демонструються в процесі змагальної діяльності: якість прийому – передачі м'яча, нападу, подачі [7], бо на початковому етапі підготовки показник виграних і програних зустрічей ще не дуже значимий. Важливо розуміти тактичні і технічні дії, правильно їх виконувати, а це залежить від багатьох факторів, у тому числі й від задоволеності тренерськими поясненнями й настановами.

Мета роботи – визначення способів підвищення ефективності спільної діяльності у волейбольній команді з урахуванням особливостей міжособистісних відносин у системі „тренер – спортсмен”.

Гіпотезою дослідження було припущення про наявність залежності стилю спілкування тренера й успішності спортивної команди (на прикладі дитячих волейбольних команд).

Для реалізації дослідження й підтвердження наукової гіпотези було поставлено завдання: вивчити кількісні і якісні характеристики інтерперсональної поведінки тренера в процесі організації та здійснення завдань спортивної діяльності; проаналізувати особливості впливу кількісних і якісних характеристик інтерперсональної поведінки тренера на успішність змагальної діяльності юних волейболісток.

Об'єкт дослідження – стиль міжособистісної взаємодії в системі „тренер – спортсмен” у процесі змагальної та навчально-тренувальної діяльності.

Предмет дослідження – характер впливу індивідуальної структури поведінки тренера на успішність у спортивній діяльності волейболісток.

Методи й організація дослідження

До дослідження було залучено 41 спортсменку 1990 – 1992 років народження та 5 тренерів команд Житомирської області.

Для вирішення завдань застосовувалися:

- методика діагностики міжособистісних відносин (Т. Лірі);
- методика визначення індивідуальної успішності спортсменок (педагогічне спостереження). Складалася таблиця, де в кожній грі реєструвалася кількість результативних (успішних), нерезультативних (неуспішних) прийомів – передач, нападів і подач кожної спортсменки, що брала участь у змаганнях. За різницею позитивних і негативних виконань цих технічних і тактичних прийомів визначався успішний і неуспішний



спортсмен;

- метод експертних оцінок. Дані коректувалися усно, спільно з тренерами команд.

Аналіз результатів дослідження

Інтерпретація отриманих даних дала можливість вирішити завдання нашого дослідження: проаналізувати кількісні і якісні характеристики інтерперсональної поведінки тренера в процесі організації і здійснення завдань керівництва дитячою волейбольною командою, а також порівняти характеристики поведінки тренера у сприйнятті успішних і неуспішних спортсменок.

Оскільки у своїх дослідженнях індивідуальний стиль тренера розглядаємо як психологічну систему, що забезпечує оптимальне узгодження індивідуальності тренера з індивідуальністю спортсмена, то при оцінці цілісної системи „тренер – спортсмен” важливу роль відіграє і ставлення спортсмена до пропонованого тренером стилю взаємодії. Адже взаємодія в педагогічній системі не може бути успішною, якщо її результат не був схвалений партнером – учнем чи спортсменом.

Тренер підліткової спортивної команди з волейболу виявив такі особливості інтерперсональної поведінки (таблиця 1).

Таблиця 1

Стиль поведінки „актуального” тренера у сприйнятті спортсменок-підлітків з різними індивідуальними показниками успішності змагальної діяльності

Стиль поведінки	ОКТ	Успішні n = 21 (M±m)	Неуспішні n = 20 (M±m)	Різниця (W)	t- критерій Стьюдента
Владно-лідуючий	ОКТ ₁	11,05±0,51	11,65±0,39	-0,6	1,92
Незалежно-домінуючий	ОКТ ₂	6,33±0,49	6,96±0,31	-0,63	1,74
Прямолінійно-агресивний	ОКТ ₃	7,16±0,45	7,22±0,3	-0,06	1,62
Недовірливо-скептичний	ОКТ ₄	3,5±0,5	3,13±0,59	0,37	2,31*
Покірно-сором'язливий	ОКТ ₅	5,16±0,45	3,96±0,4	1,2	1,8
Сором'язливо-слухняний	ОКТ ₆	7,11±0,75	6±0,45	1,11	2,61**
Схильний до співпраці	ОКТ ₇	9±0,72	8,61±0,66	0,39	2,94**
Відповідально-великодушний	ОКТ ₈	9,7±0,44	8,61±0,5	1,09	1,98*

Умовні позначення: * - розходження достовірні при $p < 0,05$; ** - розходження достовірні при $p < 0,01$.

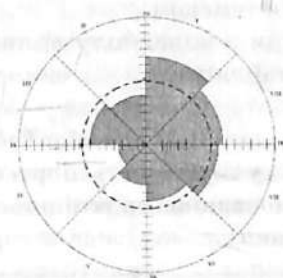
У поведінці тренера переважає „владний-лідуючий” тип міжособистісних відносин (I октант). Спортсменки вважають, що тренеріві притаманні такі якості, як висока активність, виразна мотивація досягнення успіху, схильність до домінування, легкість і швидкість прийняття рішень, гомономність (орієнтація переважно на власну думку та мінімальна залежність від факторів зовнішнього середовища). І це актуально, бо

фактор домінування в поведінці тренера виконує функцію формування мети й завдань розвитку групи [5].

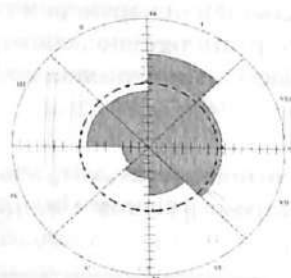
Образ „актуального” тренера доповнюють і такі характеристики, як прагнення до співпраці з командою та розвинене почуття відповідальності (VIII окт.). Ці характеристики, у поєднанні з вираженою потребою відповідати соціальним нормам поведінки, схильністю до ідеалізації гармонії міжособистісних відносин (VII окт.), вираженою емоційною захопленістю, засвідчують професійну майстерність тренера-педагога. В цілому це говорить про позитивну оцінку підлітками-спортсменками стилю поведінки тренера.

При порівнянні образу „актуального” тренера у сприйнятті успішних і неуспішних спортсменок ми виявили певні особливості (діаграми 1 і 2).

Діаграма 1
Оцінка успішними спортсменками
„актуального” тренера



Діаграма 2
Оцінка неуспішними спортсменками
„актуального” тренера



Успішні й неуспішні спортсменки однаково оцінюють тренера за тими компонентами взаємодії, які відповідають за домінування (ОКТ I – III) і виявляють вірогідно значимі розходження в оцінці компонентів, які забезпечують функцію емоційної підтримки, „відповідають” за формування згуртованості й міжособистісне об’єднання (ОКТ IV, VI, VII, VIII).

При порівнянні образу „ідеального” тренера у сприйнятті успішних і неуспішних спортсменок виявляються достовірні розходження за більшою кількістю параметрів, що свідчить про спільну незадоволеність взаємодією з тренером у неуспішних спортсменок не тільки за параметрами надання емоційної підтримки, але й за параметрами домінування (таблиця 2).

Велике розходження в образі „ідеального” і „актуального” тренера між успішними й неуспішними спортсменками помітне і в VIII октанті. Не можна не відзначити і різниці в VII октанті.

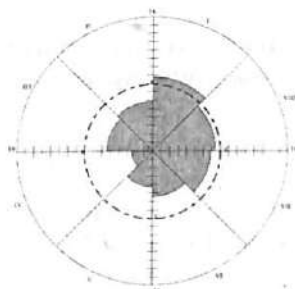
Таблиця 2

Стиль поведінки „ідеального” тренера у сприйнятті спортсменок-підлітків з різними індивідуальними показниками успішності змагальної діяльності

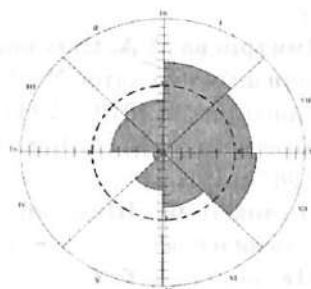
Стиль поведінки	ОКТ	Успішні n = 21 (M±m)	Неуспішні n = 20 (M±m)	Різниця (W)	t- критерій Стюдента
Владно-лідуючий	ОКТ ₁	8,72±0,69	10,87±0,46	2,08	2,49*
Незалежно-домінуючий	ОКТ ₂	5,94±0,4	6,13±0,41	-0,19	1,71
Прямолінійно-агресивний	ОКТ ₃	5,44±0,49	5,91±0,34	-0,47	1,8
Недовірливо-скептичний	ОКТ ₄	2,44±0,49	1,22±0,27	1,22	1,68
Покірно-сором'язливий	ОКТ ₅	4,22±0,49	4,48±0,4	0,26	1,89*
Сором'язливо-слухняний	ОКТ ₆	5,44±0,67	6,52±0,49	-1,08	2,49**
Схильний до співпраці	ОКТ ₇	6,95±0,66	10,61±0,51	-3,66	2,52**
Відповідально-великодушний	ОКТ ₈	7,5±0,57	10,04±0,43	-2,54	2,13*

Умовні позначення: * - розходження достовірні при $p < 0,05$; ** - розходження достовірні при $p < 0,01$.

Діаграма 3
Оцінка успішними спортсменами
„ідеального” тренера



Діаграма 4
Оцінка неуспішними спортсменами
„ідеального” тренера



В оцінці „актуального” тренера за цим параметром спілкування спостерігаються практично однакові значення в успішних і неуспішних спортсменок (діаграми 1 і 2). Однак найбільша різниця у спортсменок при оцінці бажаного, „ідеального” тренера (діаграми 3 і 4). Це засвідчує бажання неуспішних спортсменок бачити у тренера прагнення до співпраці, дружелюбність у стосунках, сприйнятливність до емоційного настрою, співчуття, залежність від думки команди. А успішні, у свою чергу, бажали б більше свободи в стосунках, більшої самостійності й відповідальності.

Отримані дані дозволяють зробити висновок про можливість розглядати систему „тренер – спортсмен” як єдину систему. Результати досліджень свідчать про залежність стилю спілкування тренера й успішності виступу спортсменок на змаганнях, що підтверджує висунуту нами наукову гіпотезу. Отже, від уміння керівника змінювати стиль відповідно до успішних і неуспішних спортсменів залежить можливість прогнозувати результативність команди.